

КУРС «ФОРТЕПІАНО» ЯК ЧИННИК РОЗШИРЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ТЕЗАУРУСУ СТУДЕНТІВ ВИКОНАВСЬКИХ І ТЕОРЕТИКО-КОМПОЗИТОРСЬКИХ ФАКУЛЬТЕТІВ (МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ)

В статті розкривається значення курсу «фортепіано» для розвитку професійного тезаурусу студентів вищих музикальних учебных заведений, а також розглядаються методическіе приєми роботи со студентами різних спеціальностей.

Ключевые слова: професійний тезаурус, фортепіанное обучение.

В умовах прагматизації знань, що спостерігається в наш час, особливого значення набувають питання викладання навчальних дисциплін, які не мають прямого виходу на придбання комплексу навичок з обраної спеціальності. Багато студентів заклопотані лише оволодінням вузької спеціалізації, не прагнучи розширити свій професійний тезаурус. Лише система строго вивіренних, раціональних підходів педагога до вивчення «необов'язкових», з точки зору студентської аудиторії, курсів може забезпечити ефективність занять, яка послужить кращим доказом їх необхідності. До таких академічних дисциплін належить курс гри на фортепіано для всіх студентів, які не навчаються на фортепіанному факультеті.

У порівнянні з викладачами музично-теоретичних і загальноосвітніх дисциплін педагог по класу фортепіано знаходиться у вигіднішому положенні, оскільки викладання цього курсу безпосередньо пов'язане з відтворенням музичного матеріалу, тобто з тим родом діяльності, який збігається з обраною спеціальністю.

Для студентів-композиторів володіння навичками гри на фортепіано означає можливість демонстрації в класі або навіть на концертній естраді власних творів. Складнішою є ситуація у студентів-теоретиків, які здатні розібратися в структурі твору або його окремих властивостях, виходячи виключно з нотного запису. Але з цим інструментом їм доводився постійно спілкуватися на уроках гармонії, поліфонії, сольфеджіо, предмет яких є складовою їх спеціальності. Отже, проблема залучення студентів до вивчення курсу „фортепіано” зберігає свою актуальність, що, у свою чергу, потребує вдосконалення методики його викладання.

Перш за все конкретизуємо роль цього курсу для означених спеціальностей у вищому музичному навчальному закладі. Вона характеризується єдністю та взаємопов'язаністю наступні трьох основних аспектів:

1. Універсальне значення курсу фортепіано. Це зумовлено особливостями інструмента, що допускає відтворення будь-яких творів різних жанрів для вокальних та інструментальних складів.

2. Курс фортепіано має профілююче значення, тобто може розглядатися як складова будь-якої музичної спеціальності. Справді, якщо музикознавець не може проілюструвати на фортепіано свою лекцію, якщо диригент хору не може програти хорову партитуру, якщо оркестрант, працюючи над сольною партією п'єси, не може розібратися в партії акомпанементу до неї, якщо композитор не може продемонструвати на фортепіано свій власний твір, навряд чи можна вважати їх професіоналами високої кваліфікації.

3. Курс фортепіано має формуюче значення — сприяє розвитку художнього смаку і загальної культури музиканта - педагога.

Як бачимо, курс фортепіано для студентів усіх спеціальностей є багатогранною дисципліною, яка передбачає формування навичок фортепіанної гри і вивчення фортепіанного репертуару, вміння акомпанувати та грати в ансамблі як на фортепіано (в чотири та вісім рук), так і з іншими інструментами, а також читання з листа, транспонування тощо. Зауважимо, що на фортепіанному факультеті залучення студентів до цього комплексу вмінь та навичок покладено на групу педагогів-фахівців з відповідного циклу предметів, а на

всіх інших факультетах воно здійснюється лише одним педагогом, до того ж за значно меншою кількістю годин. Відповідно, індивідуальні плани студентів мають свої відмінності.

Кожний індивідуальний план має три розділи: фортепіанний, профілюючий та види перевірки. У першому розділі представлений фортепіанний репертуар (поліфонія, велика форма, п'єси); в другому — твори для ансамблю, акомпанементу до інструментальних або вокальних творів, самостійна робота та читання з листа (ескізне ознайомлення з музичною літературою, транспозиція, гра три-чотирьохголосних партитур у різноманітних ключах тощо). У третьому розділі відмічаються виступи на академічному вечорі, контрольному або факультетському прослуховуванні, а також на заліку або іспиті.

Багатогранність занять у класі фортепіано для студентів-непіаністів та обмеженість відпущених навчальним планом годин вимагають від педагога точної регламентації часу для вивчення кожного з намічених творів. Можна, наприклад, весь фортепіанний репертуар (перший розділ) розподілити по місцях. Відповідно, вересень присвячується детальному вивченню поліфонічного твору. У жовтні таким же чином вивчається твір великої форми, в листопаді дві - три п'єси, а грудень використовується для доопрацювання всього фортепіанного репертуару даного семестру. Такий розподіл дозволяє, з одного боку, додатково працювати на кожному уроці над профілюючим матеріалом — акомпанементами, ансамблями, читанням нотного тексту з листа, а з іншого — допомагає студентові більш плідно організувати свої домашні заняття.

Позитивних результатів у роботі зі студентами різних спеціальностей досягають, як правило, ті педагоги, які прагнуть захопити, переконати їх у тому, що вміння грати на такому універсальному інструменті як фортепіано потрібне для засвоєння своєї спеціальності. Студенти, як правило, виявляють особливий інтерес до фортепіанних супроводів творів, які вони вивчають в класі зі своєї спеціальності. Зацікавленість значно підвищується, якщо на уроках фортепіано з'являється можливість попрацювати над акомпанементами та ансамблями з партнерами-товаришами по факультету або з учнями сектора педагогічної практики. Заняття у такий спосіб стають особливо плідними і мають важливе значення для майбутньої практичної роботи студента.

В основі курсу фортепіано для студентів-непіаністів лежить загальний алгоритм програми. Так, індивідуальними планами для всіх без винятку студентів передбачено вивчення на кожному курсі двох творів поліфонічного складу, двох творів великої форми (сонатне алегро, варіаційний цикл, фантазія тощо), трьох-чотирьох фортепіанних п'єс та декількох ансамблевих творів і акомпанементів. Але за ступенем складності ці твори істотно відрізняються на різних факультетах, оскільки рівень підготовки абітурієнтів різних факультетів є неоднорідним. Зазвичай майбутні композитори і музикознавці не поступаються піаністам, бо в музичних школах та училищах вони навчалися в класах спеціального фортепіано. За творчою обдарованістю, широті музичного кругозору та музично-теоретичними знаннями вони часто навіть перевищують багатьох своїх ровесників-піаністів. Значно слабкішими за піаністів та теоретиків є оркестранти, оскільки в музичній школі та училищі вони вивчали загальний, а не спеціальний курс фортепіано. Особливо це стосується тих виконавців на духових і народних інструментах, що були в свій час прийняті до музичного училища без фортепіанної підготовки. Вокалістів же у переважній більшості випадків залучають до фортепіано після 18 років; маючи гарний голос вони можуть бути прийняті до вузу взагалі (або майже) без фортепіанної підготовки.

Таким чином, за рівнем фортепіанної підготовленості студенти поділяються на: 1) піаністів; 2) музикознавців-істориків і теоретиків, композиторів; 3) диригентів академічних хорів; 4) диригентів народних хорів та оркестрів народних інструментів; виконавців на інструментах симфонічного і народного оркестрів; 5) вокалістів. Природно, дана «класифікація» зовсім не претендує на вичерпаність — вона швидше є типовою і зовсім не виключає можливості появи серед вокалістів або ксилофоністів, вступаючого до вузу абітурієнта, що за рівнем фортепіанної підготовки здатний стати в один ряд із майбутнім музикознавцем. Але подібний випадок представляє все ж виняток із правила. Складаючи

індивідуальний план такого студента, педагог неодмінно повинен враховувати особливості його підготовки. На практиці педагоги орієнтуються на типові, а не на виняткові випадки. Головні відмінності в індивідуальних планах стосуються профілюючого розділу. Розглянемо його зміст і особливості стосовно різних факультетів.

Так, для теоретиків, істориків, та композиторів курс фортепіано — єдина виконавська дисципліна. Робота зі студентами цих спеціальностей повинна бути спрямована на максимальний розвиток піаністичної майстерності. Йдеться не про досягнення рекордів у подоланні віртуозних труднощів, а про глибоке засвоєння фактурних особливостей і стилістичних закономірностей фортепіанної музики різних епох, національних шкіл і напрямків, про досягнення образного зв'язку між акомпанементом і словесним текстом вокальних творів, оволодіння прийомами виконання на фортепіано симфонічних, оперних, кантатно-ораторіальних творів. Саме тому навчальними програмами для студентів історико-теоретичного та композиторського факультетів передбачено не менш як півтори години щоденних занять із фортепіано. Проте варто визнати, що далеко не завжди студенти спроможні виконати ці вимоги: перевантаженість навчального процесу історико-теоретичних факультетів музичних вузів загальновідома. Між іншим, цілком очевидно, що студентам цих факультетів необхідно вже в процесі навчання у вузі вивчити велику кількість музичних творів для використання їх у своїй майбутній лекційній роботі та педагогічній практиці. Накопичуванню такого «багажу» допомагає спосіб роботи, що умовно називається «ескізним». Він полягає в тому, що до індивідуальних планів включається набагато більше творів, ніж передбачено програмою, але до повної досконалості вони не доводяться, а залишаються на рівні ґрунтового ознайомлення. Майбутні музикознавці проходять практику головним чином у загальноосвітніх школах. Вони готують лекції на різноманітні теми, а ілюстрації до них підбирають за допомогою консультанта зі спеціальності та викладача фортепіано: сольні, твори пісенної та камерної музики, уривки з опер, симфоній, увертюр, кантат. Звичайно, лектори частково використовують звукозапис, і в цих випадках їм потрібна допомога кафедри. Але в переважній більшості випадків необхідне «живе» виконання, яке повинно бути досить кваліфікованим. Підготовка до таких публічних виступів студентів-музикознавців проводиться у фортепіанних класах особливою ретельністю.

У студента диригентсько-хорового факультету фортепіанний репертуар (перший розділ плану) багато в чому збігаються з профільною частиною програми. Вивчення творів різних музичних стилів, включаючи поліфонічні форми, відбувається паралельно зі спеціальним класом. Тобто профілюючий розділ включає фортепіанні ансамблі, переклади хорових і симфонічних творів. У роботі з майбутніми диригентами народних хорів пріоритетним стає вивчення акомпанементів до народних пісень, хорів і музичних творів для різних народних інструментів. Мета курсу — виховання у студентів інструментально-виконавських навичок, які забезпечують можливість виконання на фортепіано симфонічних, оперних, камерних творів, а також ансамблів і акомпанементів.

Обсяг навичок й особливості напрямку роботи зі студентами оркестрового факультету визначається потребами їхньої майбутньої професійної діяльності. Тому ознайомлення з симфонічними, камерними та іншими творами відбувається шляхом виконання їх у перекладі для фортепіано в дві або чотири руки (вибір репертуару бажано погоджувати з програмами курсів історії музики). Паралельно у студентів необхідно розвивати навички читання нот з листа (домашні завдання з наступною частковою перевіркою в класі).

Завдання курсу загального фортепіано на вокальному відділенні є закріплення різноманітних навичок гри на фортепіано; розуміння стилю, форми і змісту виконуваного твору; виховання слухового самоконтролю та виконавської відповідальності студента, розвиток навичок акомпанементу, ансамблевої гри та читання нот з листа. Підвищення ефективності виховної роботи й успішний розвиток музично-виконавських навичок студента залежить від вибору репертуару. У процесі роботи над творами викладач повинен

враховувати особливість музичного мислення студента вокального відділення — недостатність розвитку гармонійного мислення. Більш успішному засвоєнню музичного матеріалу буде сприяти визначення форми твору та його гармонічний аналіз. У навчальному процесі слід приділяти велику увагу роботі над поліфонією. Голосоведення в нижньому регістрі для студентів-вокалістів є складнішим, ніж голосоведіння у верхньому регістрі, вони гірше орієнтуються в нотному тексті, записаному у басовому ключі. Робота над вокальними творами повинна включати не лише акомпанементи до романсів, але й нескладні акомпанементи до арій з опер вітчизняних та зарубіжних композиторів. Для якісного засвоєння навчального репертуару студента необхідно досягти певного технічного рівня виконання шляхом опрацювання гам, вправ, акордів, арпеджіо. На основі різнобічної музично-виховної роботи можливий також успішний розвиток навичок читання нот з листа. Матеріал, взятий для читання нот з листа, повинен бути доступним і мати виховне та пізнавальне значення. Систематична робота над розвитком навичок читання нот з листа буде сприяти розширенню музичного кругозору студента, а в подальшому — розвиткові його творчої ініціативи, самостійності, індивідуальності. Для подальшої практичної діяльності велике значення має набуття навичок транспонування акомпанементу до вокальних вправ на тон або півтону вгору або вниз. Якими б обмеженими не були піаністичні можливості студентів-вокалістів, педагоги повинні прагнути того, щоб у процесі вивчення партій акомпанементу вони не лише засвоювали нотний текст і набували ансамблевих навичок, але й усвідомлювали ту роль, яку відіграє фортепіанний супровід у створенні художнього образу, навчилися розуміти взаємозв'язок взаємообумовленість музичного та поетичного змісту.

Факультет народних інструментів готує виконавців на народних інструментах, викладачів для всіх ланок музичної освіти а також диригентів оркестрів народних інструментів. У своїй виконавській і педагогічній практиці студенти часто звертаються до фортепіанного репертуару, тому курс фортепіано на цьому факультеті має велике значення. Вони повинні уміти грамотно розібрати будь-який фортепіанний твір, тому що він може бути використаний в якості перекладу для свого інструменту або для оркестру; він повинен вільно прочитати оркестрову партитуру у її перекладі для фортепіано, а також оволодіти навичками ансамблевої гри. Студентам-струнникам варто, крім того, засвоїти навички акомпанементу, оскільки вони необхідні в їхній майбутній педагогічній діяльності. Як відомо, значною частиною педагогічного і концертного репертуару виконавця на народних інструментах, особливо баяніста, є переклад фортепіанної літератури. Тому він повинен чітко уявляти справжнє звучання тих фортепіанних творів, що входять до його репертуару з основного інструменту. Поряд із вивченням акомпанементів до творів у профілюючий розділ індивідуального плану цих студентів включаються повільні частини фортепіанних сонат, оригінальні твори для виконання на фортепіано в чотири руки, переклади для чотирьох рук оркестрових сюїт, частин симфоній, оперних уривків, увертюр, камерних творів.

Пропонована диференціація у методиці викладання фортепіано для студентів різних спеціальностей дозволить наблизити даний курс до вирішення генеральних цільових завдань навчання, що сприятиме зацікавленості в його вивченні та підвищенню професійної кваліфікації.

Література

1. **Калашиник М.** Сюита и партита в фортепианном творчестве украинских композиторов XX века: Монография. — Харьков: Форт ЛДТ, 1994. - 188 с.
2. **Загорний М. М.** Фортепіанна гра як допоміжний у музичній освіті предмет: Досвід методичного обґрунтування загального курсу гри на фортепіано. — Л.: Acadsmia, 1928.
3. **Базарнова В. В.** Викладання гармонії на фортепіанному відділенні музичного училища. — В кн.: Методичні записки з питань музичної освіти. — М., 1979. Вип. 2.— С. 16.